

AHISKALI ÖMER FAİK NUMANZADE'NİN MATBUAT HAYATI-XXI

 Dr. Rıdvan ÇİTİL

Önceki sayıda Ömer Faik Numanzade'nin dinî/ruhanî idare ve onun mensuplarıyla ilgili yazılarını incelemiştik. Bu sayıda iki yazısını daha inceleyip değerlendirmek istiyoruz. O dönemde bu konu çok önemliydi ve bununla ilgili çok yazı kaleme alınmıştı. Nasıl önemli olmasın ki, günümüzde bile bu konu güncelliğini korumakta ve bu kurumla mensupları hâlâ tartışılmaktadır.

O dönemde din adamlarından çok şey bekleniyordu. Ancak onlardan birçoğu zamanın bilgileriyle kendilerini yenileyememişti. Hatta bunu çoğu da istememişti. Bundan dolayı birçok sıkıntı yaşanmıştı. Onların yüzünden bu sıkıntılıların büyük bir kısmı topluma yansımıştı. Çünkü onlar halkın önde gelenleri olduğu hâlde yetersiz kalıyorlardı. Bu da halkın geri kalmasına sebep oluyordu...

Gelelim Ömer Faik Bey'in kaleme aldığı yazılara. Bunlar "*Bugünler ve Bizim Rehberler*" ve "*Kabahat Sizde ve Bizde*" başlıklı yazılardır (Gurbanov, 1992: 122-130). Bu yazıları, Arap harfli Türkçe yazıdan Latin harflerine aktardık ve kimi yerlerinin de parantez içinde günümüz Türkçesini vererek değerlendirdik.

Bugünler ve Bizim Rehberler

15 May 1906/4 Rebiülahir 1324

[28 Mayıs 1906] İrşad, Sayı: 113

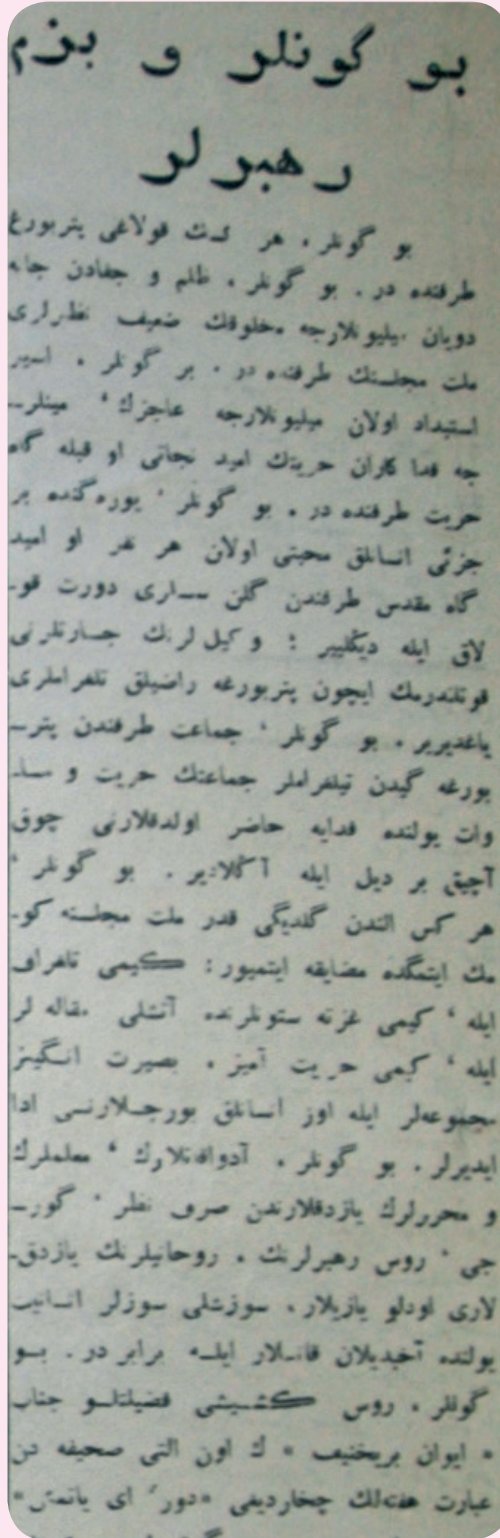
Bugünler, herkesin kulağı Peterburg tarafından. Bugünler, zulüm ve cefadan cana doyan

milyonlarca mahlûkun zayıf nazarları millet meclisinin tarafındadır. Bugünler, eser-i istibdat olan milyonlarca âcizin, minlerce (*binlerce*) fedakâran-ı hürriyetin ümîd-i necâtı (*kurtuluş ümidi*), o kiblegâh-ı hürriyet tarafındadır. Bugünler, yüreğinde bir cüzi insanlık muhabbeti olan her nefer, o ümîdgâh-ı mukaddes tarafından gelen sesleri dört kulak ile dinliyor; vekillerin cesaretlerini kuvvetlendirmek için Peterburg'a razılık telegramları (*telgraflar*) yağdırıyor. Bugünler, cemaat tarafından Peterburg'a giden telegramlar cemaatin hürriyet ve müsâvat (*eşitlik*) yolunda fedaya hazır olduklarını çok açık bir dil ile anlatıyor. Bugünler, herkes elinden geldiği kadar millet meclisine kömek (*yardım*) etmekte müzayaka (*sıkıntı*) etmiyor: Kimi telgraf ile, kimi gazete sütunlarında ateşli makaleler ile, kimi hürriyetâmîz, basiretengîz mecmualar ile öz insanlık borçlarını eda ediyorlar. Bugünler, advokatların (*avukatların*), muallimlerin ve muharrirlerin yazdıklarından sarfınazar, Gürcü, Rus rehberlerinin, ruhanîlerinin yazdıkları odlu (*ateşli*) yazılar, sûzişli (*yangılı*) sözler insanîyet yolunda axıdılan (*akıtılan*) kanlar ile beraberdir. Bugünler, Rus keşişi faziletli cenap "İvan Brihni[ç]ef"¹ in altı sahifeden ibaret haftalık çıkardığı "Dur, Ey Yatmış" gazetesi oxunup ibret götürülesi kıymetli bir eserdir,

¹ İ. P. Brihničöv (И. П. Брихничёв): Rus keşişi. 1906 yılında Tiflis'te *Vstan', Spruşaçi!* (Встань, спущай!) [*Kalk, Uluuyan!*] adlı gazete çıkarmıştır (Gurbanov, 1992: 522).

bugünlere mahsus Rusça yazılan bir basiretnümâdır. İşte bugünler herkes öz kuvvesince, öz hamiyet ve gayretince, öz istikbali nokta-i nazarınca Allah rızası için, cemaat hatırı için, insanlık şerefi için sa'y ve himmet göstereler. Elbet böyle dar, lâzımlı günlerde bizim rehberlerimiz de himmet ve gayretten geri durmazlar. Elbet "İslâm" hamıdan artık (*herkesten fazla*) hürriyet ve müsâvat, adl (*adale*) ve merhamet taraftarıdır. Hayır, neyinki taraftarı belki hürriyet ve müsâvatın anası, menbaıdır (*kaynağıdır*). Elbet ki Müslümanların rehberleri de hamıdan ziyade öz dinlerine lâyük olan yolu tutup vakitten, tekazadan istifade edecekler, elbet ki efrâd-ı milletin imdiye (*şimdiye*) kadar ruhanîler bâresinde (*konusunda*) olan bedgüman (*olumsuz şüphe*) ve sû-i tefehhümelerini (*kötü anlamalarını*) def' için idare-i ruhanîyeler fırsatı fevt etmeyecektirler (*kaçırmayacaktırlar*). Hususîyle Kafkaz'da Müslümanlar dahi insanlar cergesinde (*sırasında*) hak ve ihtiyar sahibi bir cemaat olduğunu hükûmete gösterecektirler.

Hamdolsun bu ümitler boşa çılmadı. Bizim rehberler de özlerini gösterdiler: May'ın (*Mayıs'ın*) 7'sinde idare-i ruhanîye reisleri, uzvları (*üyeleri*) ve gayri kullukçuları cenap müftü efendinin riyâsethânelerine cem' oldular (*tolandılar*). Bugünler, Müslümanların her taraftan sızılıp ezilmelerine (*sıkıştırılıp ezilmelerine*), zulüm ve cevir görmelerine (*görmelerine*), bir sözle zamanenin tekazasına göre fırsatı ganimet bilip müşavereye başladılar. Müşavereenin evveli idare-i ruhanîyelerin karârdâdlarını tağyîr ve ıslâh (*kararlarını değiştirme ve düzeltme*) oldu. May'ın 24'üne tayin olunan umumî meclisin göreceği vazifeyi bunların kabakça yığışıp

(önceden toplanıp) müşavere etmeklerinde elbette ki büyük bir tedbir, âlî (*yüce*) bir niyet gözleniyor. Elbet ki umumî meclisten evvel acele cem' olup rahat fikirle müşavere etmekte büyük bir faide (*fayda*), uca (*yüce*) bir maksat var. Elbet ki umumî meclisin belki birden kabul ede bilmeyeceği hürriyet ve musâvat cihetlerini vaktinden evvel müzakere edip meclisi kabule mecbur edecek yollar, sözler hazırlamak vaciptir. Budur ki, vakit fevtte verilmeyip (*zaman geçirilmeyip*) şiddetli hâhişler (*ricalar*) ile müşavere başlandı. Belî (*Evet*) başlandı...

Lâkin benim de elimdeki kalem titremeğe, gözlerim yaşarmağa başladı. Of, niçin bu kadar hafif yürekliyim? Ah niçin yaralarımıza bakmağa, onların hâlini anlatmağa tahammüllüm yoh. Hayır, hayır böyle olmamalı! Bu vakitte, her saatinde, her dakikasında büyük bir inkılâp gözlenen böyle bir zamanda Hıdır yürekli, aslan kuvvetli olmak lâzımdır. Belî, belî, iş vaktinde âcize arvatlar kimi (*kadınlar gibi*) el titretmekten, yaş axıtmaktan ne faide? Korxusuz söz, ciddî iş lâzımdır.

Belî, idare-i ruhanîyelerimizin reisleri, uzvları, uzvlarının uzvları (*üyelerinin üyeleri*), müşavereye yığışıp karârdâd-ı ruhanîye ıslâhını müzakere etmeğe başladılar. Ruhanîlerin nişan ve medal (*madalya*) almağı bâresinde danışıldılar (*konusunda konuşular*). Bu bârede müftü efendi

hazretleri hükûmete hüsnü hizmetinden ötürü niçin ruhanîler "medal" nimetinden mahrum kalsınlar? Adalet ve insafa muvafık mıdır ki "medal" alan ile almayana tefavüt (*fark*) koyulmasın? Elbet ki dös[ün]de (*göğsünde*) medal ile Rus kullukçusunun

huzuruna varanda medale bahıp (*madalyaya bakıp*) hürmet eder. “Men ruhanîlerimizin hüsnü hizmetlerine mukabil döşlerinin “medal” ile tezyîn olunmağın (*süslenmesini*) şiddetle arzu ederim...” mazmununda beyan-ı mütalaa buyurdular (*anlamında bir fikir beyan ettiler*).

Sonra karârdâd-ı ruhanîyenin bâb-ı evvelinde 12’nci maddesi müşavereye alındı. Bu maddenin birinci şartı ki ruhanîlerin Rus tebaasından olmağı lâbüddür (*gereklidir*). Zamanenin ihtiyacına göre muvafık (*uygun*) adalet görünmeyip, Sentyabrda (*Eylül’de*) teşkil olunan birinci kamisiya (*komisyon*) tarafından bütün bütün feshedilmişti. Bu fesh (*iptal*) aynı sevap aynı hikmet idi. Lakin imdiki hususî müşavereler bu feshi Rusya hükûmetinin imdiki celal ve azametine lâyük görmediler. 17 Oktyabr (*Ekim*) hürriyetinin üstüne sonradan kara perdeler, zehirli kalemler çekilip pişman olunduğu gibi, birinci kamisiyanın o vakitteki bazı güzel islâhları da imdi maslahat görülmeyip temellük ve “hüsnü zan”larıyla örtülmektedir. Demek ki bizim ruhanîler Rusya’nın köhne (*eski*) istibdadına, köhne zulmüne ellerinden geldikçe artık (*fazla*) çalışırlar. Demek ki hürriyetperverler arzularına nail olup köhne idare-i zalimeyi değiştirseler bizim sahib-i mansıp (*rütbe sahibi*) ruhanîler razı olmayacaklardır. Bundan sonra karârdâd-i ruhanîyenin ellinci maddesine bahıldı. Bu madde: Hâric-i serhadde (*sınır dışıma*) göndermek için pul cem’ etmek (*para toplamak*) ve göndermek idare-i ruhanîyenin rızası, serdarın icazeti olmamış kadağandır (*yasaktır*). Her nefer ki bu maddenin sındırsa (*maddeyi ihlal etse*) idare-i ruhanîyeler borçludur ki keyfiyeti hükûmete ihbar etsinler... ve saire.

Ey bînevâ (*zavallı*) cemaat! Görürsünüz bizim idarelerin hizmetlerini! Hiç kes (*kimse*) böyle bir hizmetin vezâif-i idareye (*yönetimin vazifelerine*) ait olmadığını söylemiyor. İmdiye kadar olanlar oldu. Edilen zulümler geçti. Lâme hâle (*İster istemez*) böyle bir vakitte lâzım değil midir ki kollarımıza vurulan bu gibi zulüm zincirlerini koparıp tullayak (*atalım*)? Ayıp değil midir ki idarelerimiz casusluk, habercilik, (*ispiyonculuk*) etmeklerine razı olup böyle bir alçak işi kanun suretinde saxlayak (*saklayalım*)? İstanbul’un küçeleri (*caddeleri*), Tiflis’in dîvân hâneleri meğer casuslarıyla az doludur ki mukaddes idarelerimizi de casusluğa mecbur edek (*edelim*)? Men öyle zannederdim ki bu gibi bî-kâide karârdâdlarıyla (*kuralsız kararlarıyla*) idarelerimizin himmet elleri bağlandığından millete hakkıyla bir iş göre bilmiyorlar. Meğer bu bârede çok aldanmışım. Meğer idareler için bu kanun ve karârdâdları vazeden (*kararları veren*) yalnız hükûmet değilmiş.

Belki bizim mukaddes idarelerin öz hâhişleriyle o kanuna, o yumruklara büyük sebep olmuşlar. Burasının birinci kamisiyada bir cüzi anladığım gibi bu hususî şûrâda lap aşikâr görüldü: Müftü efendi ve taraftarları bu maddenin (*maddeyi*) bütün bütün kaldırmak caiz ola bilmeyeceğini sûzişli bir surette beyan ettiler. Demek ki efrâd-ı milletin hiç kese (*kimseye*) zararı olmayan hususî işlerini, arzu-i vicdanlarını ahtarmağı daha Türkçesi imdiki polisânın (*polisinin*) alçak hizmetini üstlerine götürmeğı (*üstlenmeyi*) milletin intizar ettiği (*beklediği*) asıl vazife-i mukaddeselerine tercih ettiler. Anlaşıldı ki cemaatin boynuna vurulan esaret zincirlerine sebep yalnız hükûmet değil imiş. Belki bazı vreskalaniya² (?) postlarındaki³ öz ruhanî atalarımızda da iş varmış.

Ey muhibbân-ı millet (*milletini sevenler*)! Ey âşikan-ı insaniyet (*insanlık âşıkları*)! Bugünlerde kulaklara gelen seslere dikkat ediniz, dikkat ediniz ki her taraftan ne cür hürriyetâmîz, necâtengîz avazlar gelir! Bir bahın ki bir vakit hürriyetin dünyada en birinci düşmanları olan Hristiyan keşişleri, bugün hürriyet ve hak uğrunda ne feryatlar koparıyorlar. Her yandan, her cemaatten millet meclisini tebrik için bî-had (*hadsiz*) telgraflar yağıyor. Lâkin böyle günlerde, böyle ümitli zamanlarda bizim bazı ruhanî atalarımız bir bahın ne iş görürler! Ermeni katalikosunun (*baş patriğinin*) millet meclisine gönderdiği uzun telgrafına mukabil bizim reislerimiz bir bahın ne puç (*boş*) şeyler ile meşguldürler? Herkes cemaatin kuvvetine ümit tuttuğu, herkes mensup olduğu cemaatin azâdeliği ve saadeti yolunda kanlar döktükleri hâlde bir bahın bizim cemaat rehberleri ne cür cefeng (*tür boş*), müstebit, zulümlü karârdâdlar ile cemaatin hürriyetine mani olmak istiyorlar? İnsan yanıp yahılır ki rehberlerimiz: Yedullâhi maal cemaati” (*Allah’ın (şefkât, himâye ve kudret) eli cemaatle berâberdir*) hikmetini bize binlerce ilâveler ile anlatıp cemaat kuvvetinin, her cür muvakkati cebbârâne, zâlimâne kuvvetlerden artık (*fazla*) ve daimî olduğunu bildirecekleri yerine makam-ı riyasetten bize böyle miskinâne vaz ediyorlar: “Ey mümin kardaşlarım! Cahil ve tecrübesizlerin sözlerine aldanmayın, uşak reftarlârına (*çocukça gidişlerine*) inanıp arhayın (*emin*) olmayın! Menim aziz kardaşlarım! Nice yüz illerden (*yıllardan*) beri devam eden bu azametli hükûmetimizin idare-i müstakilesini zannetmeyin ki değişir. Biliniz ki hükûmetimiz her ne cür olsa da yine öz köhne istiklâlini, azametini itirmeyecektir (*yitirmeyecektir*). Men taaccüp edirem ki

² Metinde, vav-re-se-güzel he-kaf-elif-lam-elif-nun-ye-ye-elif diye geçiyor.

³ Post: Makam, mevki.

ne için buralarını fikretmiyorsunuz, ihtiyarınızı (seçme hakkınızı) ne delil ile ne itminân (güven) ile zayıf, aciz, kör, şil (sakat), keçel küçel (uyuz) cemaatin eline bırakırsınız. Bu fakir, bî-çîz (değersiz), bî-kuvvet (kuvvetsiz) cemaat ne becerebilir, ne verebilir ki ruhanî idarelerin ihtiyarını cemaatin eline bırakıp öz eliniz ile özünüzü bozmak istiyorsunuz..." İşte budur bugünlerde bizim rehberlerin vaazları! Budur ümîdvâr olduğumuz büyüklerimizin, ruhanîlerimizin meslekleri, budur katalikos avazındaki (baş patrik sesindeki) bizim mukaddeslerin milletlerine nasihatleri!

Ey kârî' (okuyucu)! Daha ne yazam (yazayım), daha ne ağlayam (ağlayayım)! Herçend (Her ne kadar) bu bârede yazılacak sözler, edilecek ta'nlr (ayıplamalar) tümen tümen. Ama kime? İmdi ey cemaat! May'ın (Mayıs'ın) 24'ünde olacak meclisin mukaddimesi böyle olursa neticesi ne cür olacağını siz kıyas edin.

Ama ey Ümîdvâr! Sen de adını "Ümîdvâr" koyup bu kadar bî-ümit (ümitsiz) olma! Dünya asıl hamiyetten hâlî (boş) değildir. Milletın feryadı, fakir fukaranın gözyaşları, zulüm ve cehaletten, keyfî idarelerden göklere kalhır (yükseliyor). Milletimizin âzad ve müsavâtsiz hiçbir hak ve ihtiyara malik ola bilmeyeceği menfaatperestler, kûtah (kısa) beyinler, abdüz'zulümler (zulüm köleleri) bilmiyorlarsa âlim-i rabbânîler de mi bilmeyecekler? Yoh, yoh bizim ümidimiz May'ın (Mayıs'ın) 24'de cem' olacak (toplancak) hamiyetli ve hakikî âlimlerimize, malûmatlı urefâmıza (irfan sahiplerine) çok çokdur (çoktur).

Ümîdvâr

Görüldüğü gibi Ömer Faik Numanzade o dönemdeki durumu tahlil ederken ruhanîlerin yani din adamları zümresinin düştüğü kötü durumu eleştirmektedir. Hristiyan keşişlerin kendi milletlerinin hak ve hürriyetleri uğrunda ne feryatlar kopardıklarını misal göstererek Müslüman din adamlarının çok pasif kaldıklarından ve boş işlerle uğraşmalarından yakınmaktadır. "Allah'ın (şefkat, himaye ve kudret) eli cemaatle beraberdir" mealindeki hadisi örnek vererek, din adamlarının, cemaatin yani (burada) milletin birliği karşısında Allah'ın yardım elinin de milletle olacağı temasını işlemediklerinden

şikâyet etmektedir. Zalim bir hükümet olan Çarlık Rusya'ya kayıtsız şartsız teslimiyetle milleti aciz ve güçsüz gösteren ve milletin hiçbir şey yapamayacağını ifade eden din adamlarının bu tavrını yerden yere vurmaktadır. Hele kendilerine karşı çıkanları tecrübesizlikle ve çocukça davranışlarla itham etmelerini asla kabul etmemektedir. Ömer Faik, bu durumdan çıkmak için de daha çok ilim ve gerçek âlimlere, bilgili irfan sahiplerine ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir.

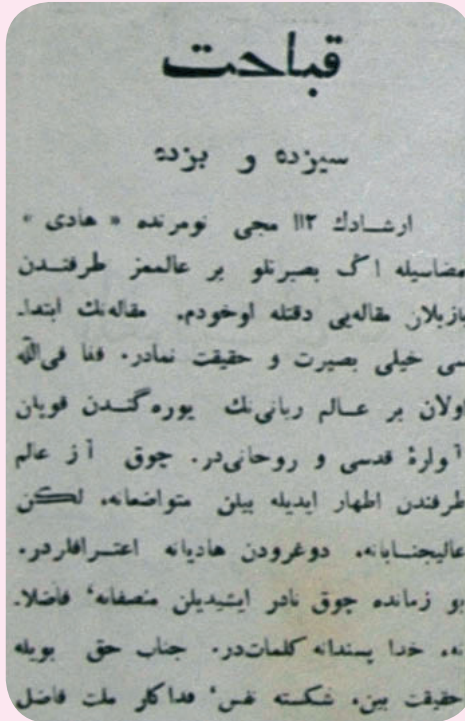
Kabahat Sizde ve Bizde

24 May 1906/13 Rebiülahir 1324
[6 Haziran 1906] İrşad, Sayı: 121

İrşad'ın 112'nci nomresinde (sayısında) "Hâdî" imzasıyla en basiretli bir âlimimiz tarafından yazılan makaleyi dikkatle oxudum. Makalenin ibtidâsı (başlangıcı) hayli basiret ve hakikatnümadır. Fenâfillâh olan bir âlim-i rabbânînin yüreğinden kopan âvâze-i kudsî ve ruhanîdir. Çok az âlim tarafından izhâr edilebilen mütevâziane, lakin âlicenâbâne, doğrudan hâdîyâne itiraflardır. Bu zamanda çok nâdir işitilen munsifâne, fâzılâne, hudâperestâne kelimâttır. Cenâb-ı Hakk böyle hakikatbîn, şikeste-i nefis, fedâkârân-ı millet fâzılları öz ilm-i hürriyetine aramızda artık (çok) eylesin.

Fazîletli Cenap Hâdî Efendi Hazretlerinin makaleleri umumiyetle güzel yazılmıştır. Ancak makalelerinin ahirlerini aynıyla kabul et-

meğe fikir ve vicdanıma bir cür (türlü) söz anlata bilmedim. Vicdanıma ne kadar dedim ki: "Her ne yazılmış ise çok âlâ. Senin hoşuna gelmiyorsa gelmesin. Belki hakikat öyledir. Her sözü çekip uzatıp peşinden düşmek "hüsnü zan"ın hilâfıdır. Hususîyle bu cür fâzıl rabbânîlerin kabağında (önünde) dinmek senin haddin değil..." Lâkin ne cüre ki böyle zayıf sözleriyle mahkeme-i vicdanımı aldatıp rahat ola bilmedim. Zira: Her yandan müddeî kuvveler vicdanımın üstüne dökülüp dediler: "Neden öz fikrini, doğru zannettiğin sözü açık demeyesin? Bu ne yaman âdettir ki âlim-i hâdîleri de müdara ve yalancılık ile aldatasın? Hâlbuki bilmediğini öğrenmek ayıp değil, belki

fazilettir...". İşte bu tür bir muhakeme ile vicdana mağlup olup aşağıdaki fikr-i kâsırânemi (*âcizane fikrimi*) arza cesaret ediyorum:

Hâdî-i Muhterem Efendim! Buyurursunuz ki: "Ulemâ, İslâm'ın rûkn-i azimidirler (*temel direği-dirler*). Ulemâ, avâm cemaate göre şehrin hisarı ve hayvanatın çobanı kimidirler (*gibidirler*)..."

Belî efendim, belî (*evet*)! Bunda hiç şekk (*şüph*e) yok ki ulemâ hemîşe (*bilginler her zaman*) hisar ve çoban kimidirler (*gibidirler*). Şekk yok ki şehrin her cür hoş ve bedbahtlığı hisarın derece-i metanetine; sürünün selâmet ve helâketi (*mahvolması*) çobanın mertebe-i dirayetine ne tür bağlı ise cemaatin saadet ve zilleti de ulemânın sû-i malûmat ve hamiyetine o suretle bağlıdır.

Efendim! Makalenizin ibtidâsındaki bu cür kelâm ve kazıyyelerinizin neticesinden bunu çıkarmak olur ki: "Cemaatin saadetine ulemâ sebep olan kimi (*gibi*) zilletine de gene ulemâ sebeptir". Hâlbuki zât-ı fâzılâneleri bu açık netice-i mantikiyenin zıddına olarak makalenizin ahirinde: "Cemaatin saadeti ulemâ sebeptir. Ama zilletine devletliler (*zenginler*)!" buyurursunuz. Hâlbuki bir cemaatin saadetine ulemâ sebep olanda zilletine hiç vakit özgeleri bâis (*sebep*) ola bilmez. Mademki bir cemaatin rûkn-i azimi, sebep-i terakkisi ulemâdır, şekk yok ki sebep-i zilleti de gene onlardır. Belî, mademki şehrin selâmetliği hisardır, sürünün rahatlığı çobandadır. Elbette ki harap ve perişanlıkları da gene hisar ve çobandandır. Böyle olmayan surette gerek diyek (*diyelim*) ki: "Sürünün rahatlığı çobandan, ama helâketi özündendir." Bu ise Rusya'nın imdiki idaresi gibi manasız bir şey olur.

Efendim! Buyurursunuz ki: "Ruhanîleri mazur biliyorum. Onlar ahval-i âlemden bîhaberdirlere. Sebebi devletlilerdir. Haçan (*Ne zaman*) devletliler ruhanîler bâresinde ilaç ve tedbir etmekte sa'y ettiler. Haçan devletlilerin hayal-i şeriflerine düştü ki medreselere gidip talebelerin ahvalinden haber alsınlar? Zannımca bu biçâre cemaat-i İslâm'ın zilletine bâis olan: Evvel - devletliler. Sonra - Erbab-ı maarif ve ahirinci (*son*) derece de ruhanîlerdir."

Efendim! Ben de tasdik ederim ki devletlilerimiz (*zenginlerimiz*) ruhanîlerin kaydına kalmıyorlar. Lâkin bu hususta ben de bunları mazur görürüm. Zira: Devletli de olsalar avâmdırlar, avâm cemaatten biridirler, nâdandırlar, mazurdurlar. Onlar da sizlere, bizlere bahırlar (*bakıyorlar*). Onlar da ilme dair işleri, tedbirleri ilim sahiplerinden gözlüyorlar (*bekliyorlar*). Elbet ki ulemâ ve erbâb-ı maarif tahsil-i ilim için medreseler, mektepler küşadı

(*açma*) fikrinde, tedbirinde olmazlar ise nâdan devletliler hiç vakit onun hayalinde bile olmazlar. Mademki ulemâyı çobana, cemaati (devletliler ile beraber) hayvanat sürüsüne ohşadırsız (*benzetiyor-sunuz*); o hâlde ne hakkımız var ki sürüden çobanlık gözleyek (*bekleyelim*)? Biz yattığımız, öz dert ve karnımızın kaydına olduğumuz hâlde devletliler gelip bize demeyeceklerdir ki: "İslâm Kur'an'ı bilmeğe, Kur'an'ı bilmek ilim ve fen bilmeğe, ilim ve fen bilmek mektep ve medreseler açmağa bağlıdır. Demek ki mektep, medresesi olmayanın neinki rahat maişeti, belki dini, imanı da ola bilmez. Buna göre ey âlimler, ey sahib-i maarifler, gelin himmet edek (*edelim*), mektepler, medreseler kayırak". Elbet ki böyle terğib ve teşvîkler ile beraber işe yükten çalışmak devletlilerin değil, ilim sahiplerinin borcudur. Hiç revadır mı ki biz öz borcumuzu özgelerden gözleyek?

Efendim! Buyurursunuz ki: "Haçan devletliler medrese-i ruhanîye bina ettiler?" Bu sorunuz mukabilinde ben de cesaretle arz ederim ki: Haçan ilmin şerefiyle cemaat arasında nüfuz ve mal sahibi olan ruhanîler, maarifperverler, avâm cemaate ve avâm devletlilere yürekten deyip çalıştılar ki: "Bizden himmet sizden gayret. Gelin zamana göre mektep ve medreseler açak?" Âlimler haçan dediler ve özleri de baş çektiler ki: Gelin cemaat! Cemiyet-i Hayriyeler kayırak (*kuralım*), arada itip (*yitip*) giden zekât ve fitreleri bir muntazam sandığa yığıp gerek olan vakitte müstahak olanlara verecek?

Âlimler haçan dediler ki ilim ve fen tahsili ile beraber, lâme hâle (*ister istemez*) öz namus ve canımızı muhafaza için zamanımızın iktiza ettiği, komşularımızın tasdik ettikleri esbâb-ı necâta (*kurtarıcı sebeplere*) teşebbüs edek? Âlimler ve sahib-i maarifler haçan Allah rızası için cemaat hatırı için bir işe cân u dilden (*gönülden*) ikdâm ettiler (*giriştiler*) de devletliler ve avâmlar, yani cemaat dallarından (*arkalarından*) kaçtılar? Hiç vakit inanabilmem ki sahib-i ilimler boş sözleri, hâlâ hatırın kalmasını kimi (*gibi*) çürük reftârları birahıp ciddî bir iş peşinden düşsünler de cemaat gelmesin! Burasını da arz edem ki hayal ile pilav pişmeyeceği kimi (*gibi*) boş sözlerle, kuru vaazlar ile de iş görülmez. Ciddî iş görmek isteyen vaiz ve sahib-i ilim mutlak fasılada çalışmalıdır. Bir âlim eğer sözleriyle beraber amel ile de çalışır ise acaba neler, neler vücuda getirmez? Bir baxın Şamahı kentlerindeki azametli mescitlere ki her biri 40-50 min (*bin*) manat ile vücuda gelmiş âsâr-ı azîmedendirler. Kimdir bunları meydana getiren? Kim olacak: Allah rızası için çalışan âlîcenâb

(cömert) Hacı Abdülmecid Efendi ve onun teşvikiyle pullarını (*paralarını*) memnuniyetle bezl eden (*bol bol veren*) avâm cemaat ve avâm devletliler! Kimdir gene Şamahı'da yedi sekiz min manatla mükemmel bir Usûl-i Cedîde Mektebini (*modern okulu*) bina eden? Gene cenap efendi ile cemaat! Âyâ (*Acaba*) bu cemaat gene hemin değil midir ki bundan evvel böyle şeyleri yâdlarına da getirmiyorlardı? Âyâ bu cemaat gene hemin cemaat değil miydi ki Cuma Mescidi'nin yanındaki faideli güzel bir medresenin perişanlığına uzaktan temaşa edip dururdular? Kimdir o âsâr-ı azîmeye sebep? Şeksiz ulemâ! Kimdir sonradan medresenin perişan olmağına, cemaatin nifakına sebep? Cemaat mi? Lâ-vallâh (*Vallahi hayır*)...

Kürdemir'de, Ağdaş'da o güzel mescitleri vücudla getiren kimlerdir? Ulemâ ve cemaat! Sonradan pristavlara⁴ peçatlatıp (*polis amirlerine mühürletip*) ibâdullahı (*Allah'ın kullarını*) ibâdetten men' ettiren kimlerdi? Avâm cemaat mi? Yoh vallah...

Bakû'da ünâs (*kız*) mektebinin küşadına (*açılışına*), Şeki'de Usûl-i Cedîde Mektebinin açılmağına mani olanlar kimlerdi?

Bakû'da bir nice saatin içinde medrese-i ruhanîye için altmış min (*bin*) manat veren kimlerdir! Millet'in ruhu hükmünde olan öyle bir mahal-i mukaddesin inşasını tehire salan kimlerdir? Efendim! Bunlara ve bunlar kimi yüzce hâllerimize bahanda İslâm'ın zilletine bâis evvel siz âlimler, ikinci biz, bir cüz'î ohumuşlar erbab-ı maarif ve en ahirde devletlilerdir. Zamanemizin ekser âlimleri, (Âlim-i rabbânîleri haradan tapak (*nereden bulalım*)). Elbet ki kastım adlı (*meşhur*) âlimlerdir) öz dert kaydlarının dalına (*arkasına*) düştükleri kimi erbâb-ı maarifin çoğu da vakitlerini kulüplerde, kumarlarda, içki ve eğlence mahaller[in]de geçirmektedirler. Ağızlarından ara bir çıkardıkları "vâmillete (*vah millete*)" sözleri dillerinin ucundadır. Ekser sözleri puçtur (*boştur*), kuru heyâ-hâydır (*çok acı çeken kimsenin bağırtısıdır*). Millete lâzım oldukları vakit yüz verst⁵ uzak kaçırlar. "İntelligent"⁶ lakin kraxmallı köynekten (*kolalı gömlekten*), başa şapka geçirtmekten, millet'in ağır işlerinde kaçmaktan ibaret bilirler. Avâm cemaatin kabağında (*önünde*) numune olup millete faideli, ciddî bir iş görmüyorlar. Davaları, tefâhürleri, asıp kesmeleri ancak dillerindedir, hayallerindedir. Demek ki cemaat-i İslâm'ın zilletine sebep: Avâm devletliler, avâm cemaat değil, belki ruhanîler

ve erbâb-ı maariftir. Hülâsa sizler, "Bizim elimizden ne gelir hayır duadan gayri..." dedikçe, bizler: "Bizim elimizden ne gelir boş deyip yazmaktan gayri..." dedikçe hemîşe (*daima*) zilletle kalacağız. Binâenaleyh siz kuru duanı (*duayı*), biz boş demeği bırakıp ciddî iş görmeğe başlamadıkça hiçbir işten ümit gözlememeliyiz. Böyle sözlerle gazete sütunlarını boş yere doldurmaktan sevayı (*başka*) bir şeye değmez. Hülâsa bize (dua ve söz) besdir (*pestir*). Siz de, biz de iş görmeliyiz. İş, iş, iş...

Ümîdîvâr

Ömer Faik Bey, bu yazısında Hâdî adlı yazarın makalesine cevap vermektedir. Hâdî Efendi ulemanın dinin ve toplumun en önemli unsuru olduğundan bahisle geri kalmışlıkta onların bir veballerinin olmadığını ifade etmektedir. Ömer Faik ise tam tersine ulemanın yani din adamlarının sorumluluklarını hatırlatarak yeni mekteplerin açılmasına mani olduklarını öne sürmektedir. Kabahati ona buna atmadan, din adamlarının, okumuşların, zenginlerin ve halkın hep birlikte ileri adımlar atmalarını ve iş görmelerini arzu etmektedir.

Böylece bu yazılardan da o dönemde olup bitenlerden, kimin ne yapıp ettiğini, ne kadar faydalı olup olmadığını öğreniyoruz. Tabii en önemlisi de Rusya Müslümanlarının maruz kaldığı bu kötü durumdan kurtulmanın yollarını Ömer Faik gibi bir aydının fikirlerinin ne kadar isabetli olduğunu bugün daha iyi anlıyoruz. Zira günümüzde de onun gibi aydınlara ve onun düşüncelerine çok ama çok ihtiyaç duymaktayız.

Kaynakça:

1. Akif Aşırı, *Azərbaycan Mətbuatı Tarixi (1875-1920)*, "Elm və Təhsil" Bakı, 2009.
2. *Bizim Ahıska* dergisi, No: 31-50.
3. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1978.
4. *İrşad* gazetesi 1906, No: 112, 113, 121.
5. İsmail Gaspıralı, *Seçilmiş Eserleri: 1-4*. Neşre Hazırlayan: Yavuz Akpınar, İstanbul, Ötügen Yayınevi.
6. Qulam Məmmədli, *İmzalar*, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1977.
7. Prof. Dr. Şamil Gurbanov, *Ömer Faik Numanzade. Seçilmiş Eserleri*, Yazıcı, Bakı, 1992.
8. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006.
9. Prof. Dr. Yavuz Akpınar, *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994.

⁴ Pristav (Пристав): Rusya'da 1917 yılına kadar polis amiri.

⁵ Versta (Верста): 1,06 kilometrelik eski Rus uzunluk ölçüsü.

⁶ İntelligent: Münevver, aydın.

⁷ Bu cümle, meşhur şair Fuzuli'nin gazelinden alınmıştır. Bu da Ömer Faik'in Divan Edebiyatı'na ne kadar iyi vakıf olduğunu göstermektedir.